

Сватко Ю.І.

PER ASPERA AD PACIS¹, АБО КОНФЛІКТИ В ГАЛУЗІ ДЕРЖАВНОГО МОВЛЕННЯ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОЧИМА КЛАСИЧНОЇ РИТОРИКИ І. ОПУСКУЛ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «КОНФЛІКТ» (замість преамбули)

Основна проблема, навколо якої обертається все, що я пишу, зводиться до питання: чи є в світі порядок *a priori*, і, якщо є, то в чому він полягає.

Л. Вітгенштайн. Із записних книжок.

В статті розкривається природа конфліктів в області державного об'єднання і управління, роль державного об'єднання в функціонуванні держави.

Стаття присвячена природі конфліктів у сфері державного спілкування та управління, ролі державного спілкування у функціонуванні держави.

The article concerned with the nature of conflicts in the sphere of state communication and management, the role of state communication in the state functioning.

Конфлікти супроводжують усе життя суспільної істоти на ймення «людина» від народження до скону, будучи соціальним двигуном наших життєвих перемог і поразок. Зазвичай вони «прописані» в царині того, що в семіотиці як «парадигмальній» науці про комунікацію на підставі знакових повідомлень має назву *прагматики*.

Ця остання, як відомо, опікується взаємодією між людьми з приводу знаків. Тож із загальносеміотичної точки зору **КОНФЛІКТОМ** слід визнати 1) інтерактивну 2) комунікацію 3) з приводу/внаслідок 4) зіткнення 5) кількох 6) суперечних 7) перлюкутивних актів [1] *resp.* 8) поведінкових реакцій задля 9)взаємоприйняттого 10) однозначного 11) узгодження 12) наявних 13) інтерпретацій. Відтак в прагматичному плані соціальна роль конфлікту полягає в тому, щоб допомогти суспільству краще осягнути дійсний стан справ і тим повернути навколишній світ до порядку й миру.

Зі свого боку, мова, ця прадавня царина імені та йменування, підказує нам: справа тут не лише в прагматиці, а й в *особистості*.

За наявності «сусідніх» один одному [2] за місцем, часом, умовами, причинами, інтенсивністю вияву та статусом / позиціями учасників [3] конфлікти зазвичай точаться з приводу узгодження конкретних неочевидних / незвичних для громади [4], власне – проблемних гадок [5], бажань або почуттів [6], а також суперечних й особистісно забарвлених засад, вихідних положень, статусів, позицій та інтересів. Згадані «інгредієнти» цього специфічного комунікативного коктейлю покликані означити, маркувати саме особистісну присутність *hominis sapientis* у «кращому зі світів» як у світі не лише необхідного, але й імовірного [7].

Важливо також підкреслити ще один «підслуханий» мовою факт: конфлікти завжди відбуваються «з приводу» чи «стосовно чогось», проте ніколи – «за щось» [8].

Вони обернені, відтак, до принципів, умов, причин існуючих розбіжностей (проблем), отже, до узгодження наявного *status quo* в домовленостях і договорах. Натомість вони не зорієнтовані на мету – успішний результат, отже, на узгодження наявного *status quo* з тим, яким він має бути через перемогу нового стилю життя [9].

А ще, як фіксує мова, конфлікти мають як часовий, так і позачасовий характер [10], суспільну [11] або ж загальножиттєву [12] природу. Вони набувають якості

¹ *Per aspera ad pacis* (лат.). – Через терня до миру

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

відкритих, важких, жорст(о)ких, антагоністичних, яскравих, гучних, спорадичних, нецивілізованих або звичних – і навпаки. Їх можна викликати, розпалити, роздути, роздмухати [13], розбуркати, збудити – й тоді вони виникнуть, (роз-)почнуться, зажевріють, (с-)палахнуть, грянуть, гуркнуть, торохнуть, вибухнуть, шугонуть, стануться, трапляться, аби далі розгорітися, набрати сили й обертів чи раптом перерватися будь-якої миті. Вони ж, урешті-решт, і взагалі закінчуються, згасають, залагоджуються, вирішуються, розв'язуються чи примирюються в домовленостях, угодах і договорах [14], повертаючи ситуацію до рівноваги, узгодженості, збігу позицій, згоди, злагоди, порозуміння, регулярності й миру.

Тож лексика конфлікту, як і та, що безпосередньо дотична до «конфліктно забарвленої» сфери суспільного життя [15], є вельми розгалуженою [16] – і це взагалі характерно для мовних засобів маркування аномалії, а не норми [17]. Зазначене лексичне багатство нерівномірно розподіляється між двома поняттєво-семантичними полями: 1) «міжлюдські стосунки» (галузь «соціальна взаємодія»), а також 2) «країна, держава» (галузь «дипломатія») [18]. З огляду на сучасну лексикографічну практику та внутрішню несуперечні для мовного досвіду автора контексти, **КОНФЛІКТ**, відтак, можна визначити як 1) орієнтовану щодо 2) місця, 3) часу, 4) інтенсивності, 5) умов, 6) причин і 7) наслідків 8) персоніфіковану, 9) направлену, 10) контактну 11) соціальну 12) *взаємодію* 13) особи із 14) собою чи 15) іншими особами, а також між 16) окремими соціальними колективами, 17) громадами, 18) країнами чи 19) державами 20) з приводу / внаслідок 21) реальної чи 22) позірної 23) суперечності 24) на підставі 25) наявних, проте 26) взаємно 27) не узгоджених, 28) не визнаних або 29) не дотриманих у своїй 30) відмінності, а відтак 31) проблемних 32) комплементарних (додаткових) за природою 33) соціальних 34) статусів, 35) життєвих 36) позицій або 37) свідомісних 38) установок задля їхнього 39) тією чи іншою мірою 40) суспільно 41) обов'язкового та щомога більш 42) однозначного 43) унормування 44) як таких 45) на шкалі «ймовірне ↔ необхідне» у 46) взаємоприйнятних 47) домовленостях, 48) угодах і 49) договорах 50) відповідної 51) сили й 52) ваги. А відтак з позицій мовного знання соціальна роль конфлікту полягає в актуалізації проблеми суспільної легітимізації наявного стану справ через подолання розбіжностей в оцінці його причин, умов і наслідків шляхом домовленостей, угод і договорів.

Щойно згадана легітимізація неможлива без суспільного мовлення, ефективність якого базується на дотриманні трьох базових принципів: 1) правильності (= реалізація норми), 2) доречності (= долучення до культурної традиції) й 3) новизни (на тлі прямого повтору старих смислів) [19]. Саме ж по собі суспільне мовлення об'єднує дві наріжні царини соціального життя: 1) управління та 2) стилетворення.

Перша з них забезпечує дотримання і збереження стабільності соціальної системи в умовах неперервних змін [20] через мовлення на засадах звичних смислів. Тож її абсолютизація рано чи пізно призводить до суспільного *з а с т о ю*. Зі свого боку, друга відповідає за народження нового стилю життя, отже, нових соціальних систем і структур через мовлення на засадах нових смислів. Результативний мисленнєвий пошук нових смислів здійснюється у п'яти можливих напрямках: 1) «явне → приховане», 2) «відоме → невідоме», 3) «зрозуміле → незрозуміле», 4) «існуюче → неіснуюче», 5) «існуюче → нове (що раніше не існувало)» [21]. Абсолютизація сфери стилетворення здатна призвести до соціальної *р е в о л ю ц і ї*.

Відтак, «боротьба з приводу» *resp.* конфлікт нараз виявляється синтезом управління і стилетворення в аспекті й засобами управління, коли це останнє реалізується через відповідні види й різновиди словесності, а саме [22]:

1) дописемне усне мовлення: побутовий діалог, поголос, фольклор (= усне управління);

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

- 2) писемність, чи палеографію: листи, документи, твори (= письмове управління);
- 3) масову інформацію: тексти ЗМІ, рекламу, інформатику (= масове управління).

В той же час «боротьба за» постає синтезом управління і стилетворення в аспекті й засобами стилетворення, коли це останнє здійснюється через звичні для нього види й різновиди словесності [23], а саме:

- 1) ораторику: судові, дорадчі, показові промова (= пафос формування намірів);
- 2) гомілетику: проповідь (пафос виховання), навчальне мовлення (= пафос навчання), пропаганду (= пафос інформування про знання задля орієнтації в новому [24]);
- 3) літературу, чи друковану словесність: наукову і художню літературу, класичну журналістику (= пафос знання).

При цьому варто пам'ятати, що держава, маючи неабиякий вплив на канали суспільного діалогу, цілком здатна поставити пафос стилетворення на службу пафосу управління, перетворивши відповідне мовлення на охоронно-примусовий інструмент впровадження нової ідеології й нового стилю життя [25]. В цілому ж у суспільстві й державі справи залагоджуються через конфлікти, а рухаються вперед через борню.

Оскільки саме суспільне мовлення регулюється загальнориторичними настановами, а риторика є наукою про засвідчені для іншого у природній мові виразні *resp.* експресивні форми самосвідомості [26], перед нами нараз постає питання про власне риторичний вимір конфлікту як невинормованого виразу самосвідомості для інших. З огляду на вже неодноразово акцентовану на цих сторінках оберненість конфлікту до причин, мотивів (= суб'єктивно втілених причин), умов і наслідків наявних суперечностей є сенс зосередитися на тій складовій класичного риторичного канону, що прямо вирішувала проблему *invenire quid dicas* (букв. «винайти, що сказати»), тобто на інвенції, або «віднаходженні матеріалу для мовлення». Далі мова піде передусім про три її основні розділи (вчення), які оформлюють словесне мовлення як риторичний витвір: 1) етику, 2) логіку й 3) патетику.

Зазначені розділи інвенції, в свою чергу, враховують три основні параметри будь-якого комунікативного акту, а саме:

- 1) позицію *адресанта* (=визначає умови мовлення для мовця, тобто спосіб трактування теми із врахуванням особистих рис характеру промовця, узгоджених з часом, місцем і термінами ведення мовлення, а також прийнятими в суспільстві звичаями й нормами життя, коли промовець сподівається створити певне враження щодо предмета мовлення через такий власний образ, що викликає довіру в аудиторії): сфера *е т о с у*, або звичаїв;

- 2) позицію *адресата* (=обумовлює задуми й наміри мовця щодо мовлення, тобто спосіб трактування теми відповідно до передбачуваної емоційної реакції аудиторії, маніпулюючи якою промовець використовує знання нахилів, настроїв та емоцій аудиторії): сфера *п а ф о с у*, або «пристрастей»;

- 3) *тему* повідомлення (=задає напрямок для пошуку джерел і словесних засобів мовлення, або «загальних місць», як відомих положень, з яких через аргументи виводиться нові, що розкривають тему в аспекті переконливого мовлення): сфера *л о г о с у*, або «аргументів».

З огляду на це, в аспекті риторики **КОНФЛІКТ** визначається як 1) мовленнєво 2) оформлений 3) діалог 4) з приводу / внаслідок 5) суперечності щодо 6) наявних, проте 7) взаємно 8) не узгоджених, 9) не визнаних або 10) не дотриманих у своїй 11) відмінності, отже – 12) проблемних 13) етосу («звичаїв»), 14) пафосу («пристрастей») і 15) логосу («аргументів») як конкретних 16) умов, 17) намірів, 18) тем, а також 19) словесних 20) засобів 21) мовлення задля їхнього 22) тією чи іншою мірою 23) суспільно 24) обов'язкового та щомога більш 25) однозначного 26) унормування 27) як таких 28) на шкалі «ймовірне ↔ необхідне» у 29) взаємоприйнятних 30) домовленостях, 31) угодах і

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

32) договорах 33) відповідної 34) сили й 35) ваги. Тож в риторичному плані соціальна роль конфлікту полягає в актуалізації проблем суспільного унормуванні наявних умов ефективного мовлення через подолання розбіжностей в оцінці його етосу, логосу й пафосу шляхом домовленостей, угод і договорів.

Взагалі в класичній риторичній проблемі ефективного мовлення стосується насамперед державного (власне ораторського) мовлення, або ораторики [27]. Якщо при цьому виникають конфлікти на рівні інституцій (=властей), завдання яких – виконувати культурну функцію збереження *наявної* (старої чи нової) традиції державотворення, але водночас й адекватно реагувати на виклики часу, то є конфлікти в галузі державного управління. Саме до них ми надалі й придивимось пильніше, вписавши їх у широкий контекст загальних гуманітарних досліджень, що в ХХ столітті були націлені на розв'язання проблем людської комунікації. Почнемо із загальних зв'язків між державою й мовленням.

II. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ І ДЕРЖАВНЕ МОВЛЕННЯ

Це спілкування й називається державою
або спілкуванням політичним.

Аристотель. Політика (1252a, 5).

Минуле століття фактично започаткувало саме спеціальні наукові дослідження міжособистісної комунікації як конститутивного фактора людського суспільства – від кривно пов'язаних родинно-племінними узами угруповань до об'єднаних в єдиній державі спільнот.

«... Суспільство, – зазначає з цього приводу чи не найвидатніший американський авторитет з проблем мови *Е. Сепір* у своїй давно вже визнаній класичною статті «Комунікація», – являє собою у вищій мірі заплутану сітку актів часткового або повного взаєморозуміння між членами організованих об'єднань різного розміру й складності – від закоханої пари або родини до Ліги Націй чи тієї постійно зростаючої частини людства, яка опиняється у сфері дії преси через усі її транснаціональні розгалужування... воно щодня відроджується або творчо відтворюється за допомогою певних актів комунікативного характеру, що мають місце між його членами» [28]. І тут-таки додає: «... будь-який культурний стереотип і будь який одиничний акт соціальної поведінки експліцитно чи імпліцитно включає комунікацію як складову частину» [29].

Звичайно, сама по собі подібна інтерпретація комунікації аж ніяк не є історичною ознакою сучасної «Європи +» [30]. І хоч ця «нова Європа» й узагалі обожає розглядати будь-які прориви до невідомого як власні досягнення, тут ми насамперед стикаємося з поважною (прото)європейською традицією.

Так, уже перший пасаж *Аристотелевої* «Політики» вражає своєю гострою сучасністю. «Оскільки... – каже *Стагірит*, – будь-яка держава являє собою певного роду спілкування, а будь-яке спілкування організується заради якого-небудь блага (адже будь-яка діяльність має на меті передбачуване благо), то, очевидно, всі спілкування прагнуть того чи іншого блага, до того ж більше за інші й найвищого з усіх благ прагне те спілкування, що є найважливішим з усіх й обіймає собою всі інші спілкування. Це спілкування й називається державою або спілкуванням політичним» [31].

Розвиваючи це вчення у своїй «Риторичній» [32], *Аристотель* розгортає переконливу панораму взаємовідносин між спілкуванням (у широкому сенсі – мовленням) й утвердженою на ньому державою. У стислому викладі вона має такий вигляд.

1. Найперше *Стагірит* визначає внутрішні кордони держави. То лише здається, що вони обумовлені територіально, розподілом праці чи якимось іще. Насправді їх скріплює *мовленнєва досяжність* комунікації, що забезпечує співжиття. Тож

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

утруднення / переривання спілкування в межах держави [33] веде до загибелі самої держави.

2. З іншого боку, саме співжиття – в мінімізованому вигляді – має потрійну мету: а) об'єднання людей; б) встановлення *справедливості* у суперечках; в) забезпечення майбутньої *безпеки* громадян. [Від себе підкреслюю, що незадовільна реалізація будь-якої з цих цілей (тим більше – всіх) призводить до соціальних катаклізмів, вуличних акцій протесту й навіть революцій швидше, ніж найболючіші соціально-економічні негаразди [34].]

3. Така потрійна мета в умовах політики, яку Платон вустами Сократа визначав як «уміння керувати людьми» [35], або «царське мистецтво» узгодження *владарювання* й *покори*, досягається ораторською практикою мовлення у трьох аудиторіях:

- а) урочисті *збори*: орієнтовані на об'єднання людей;
- б) *суд*: орієнтований на *справедливість*;
- в) *нарада*, або народне зібрання: орієнтована на *безпеку*.

4. Ораторське мовлення (=ораторика) як державний засіб фактичного забезпечення співжиття, зі свого боку, здійснюється у трьох видах промов:

- а) *епідейктичні*, або врочисті, ще – показові (похвальні чи осудні), промови: передбачають отримання інформації й виголошуються на врочистому зібранні;
- б) *судові* промови: передбачають винесення оцінки й виголошуються в суді;
- в) *дорадчі* промови: передбачають прийняття рішення й виголошуються в народному зібранні *resp.* на нараді.

5. У зв'язку з необхідністю уникати комунікативних невдач види промов мають реалізуватися окремо, не змішуючись [36], з огляду на подвійний розподіл:

А: *за модальністю* (= ставленням до дійсності в аспекті дії):

- а) мовлення щодо визначеності дії з огляду на існуючі *прецеденти*, *правила* чи *заборони* [37] за безпосередньої відсутності самої дії: урочисті промови;
- б) мовлення щодо вивчення результатів дії: *судові* промови;
- в) мовлення у зв'язку з наміром здійснити дію: *дорадчі* промови;

Б: *за часом*:

- а) мовлення щодо зв'язку минулого й майбуття через сьогодніня (= урочисті промови): потребує аналітиків;
- б) мовлення щодо минулого (= *судові* промови): потребує експертів;
- в) мовлення щодо майбутнього (= *дорадчі* промови): потребує консультантів [38].

Так, виходячи з власних загальнофілософських засновків й античної риторичної практики, визначає *Арістотель* головні напрямки фундаментальної взаємодії між мовленням і державою. І мені залишається тільки співвіднести щойно вирізані види державного мовлення з конкретними *інституціями* (за *Гегелем*, «владами» – гілками й органами влади) й позначити наявні тут зони конфліктів.

ІІІ. КОНФЛІКТИ В ГАЛУЗІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОЧИМА КЛАСИЧНОЇ РИТОРИКИ

Таким чином, держава (*res publica*) є надбанням народу (*populi*); але народ – це не група осіб, що згуртувалася абияк, а значна множина людей, об'єднаних спільною домовленістю про закони й права, а також прагненням користатися благами на взаємовигідній основі.

Марк Тулій Цицерон. Про державу (I, 25).

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

Отже, за відсутності справедливості що таке держави, як [не]... розбійницькі ватаги; так само й найрозбійницькі ватаги чи ж не є державами в мініатюрі?

Бл. Августин. Про Град Божий (IV 4).

Держава є наділена самосвідомістю моральна субстанція.

Г.В.Ф. Гегель. Філософія духу (§ 535).

Відомі європейцям і звичні для них гілки влади не з'явилися за їхньою власною примхою. Вони відтворюють ті глибинні (найперше – суто смислові) стосунки, що визначають саму сутність держави як «політичного спілкування» заради найвищого блага як такого загального ладу, де кожен відкривається в усій повноті та здійсненності свого життєвого призначення не лише для себе самого, але й для всіх інших, для громади. І не тільки відкривається, але й упізнається цими іншими у своїх громадянських чеснотах саме як такий, тобто отримує власне суспільно погоджене місце та ім'я.

[Тут задля досягання останньої смислової точності у визначеннях варто взагалі на хвилику полишити стару добру риторичку, аби з повною серйозністю звернутися до тієї форми знання, що працює зі смислом навпрост, тобто до філософії.]

Ось чому Гегель, поновлюючи стару платонівсько-аристотелівську традицію у своєму видатному вченні про державу, зазначає: *πολιτε/ειν*, 'творити політику', означає «жити зі своїм народом й заради свого народу» [39]. Тож держава існує не над своїми громадянами, а в них, у своїй «тотожності» з ними [40] – як «зріле здійснення моральності» народного духу [41]. Конституція ж як «внутрішнє державне право» є «розчленованістю функцій державної влади», або «наявною справедливістю як дійсністю свободи в розвитку її розумних визначень» [42]. Нарешті, уряд як «душа» і «воля» народного духу – це власна творча енергія народу [43]. Інакше кажучи, держава є таким благом, в якому з максимальною повнотою здійснюється народний дух.

Оскільки ж народ, інакше – нація (лат. *nātio, ōnis*; пор. давньогр. *φύλον*), є «типом духовного життя, що виявив себе етнографічно» [44], тобто в кінцевому підсумку саме *р о з у м о м* (= ідеєю), природно, через *р і д* втіленим на землі (передусім як автохтони *resp.* аристократи [45]), нам і треба говорити про державу насамперед як про певний, а саме моральний тип духовного життя, або про морально втілений розум. Йдеться про розум, що природно здійснюється у своїх практично-життєвих діях (вчинках) не лише задля себе самого, а ще й обов'язково задля інших. Такий тип життя з повним правом можна назвати соціальним життям, що дозволяє прямо поставити питання про його смислову структуру.

В основі цієї структури саме й лежить розуміння явленої соціальності, власне – народу як розуму, ширше – природно втіленої самосвідомості (власне – особистості), що є справжнім *с м и с л о в и м* витокком і причиною будь-якої соціальності взагалі. У своїй смисловій самодостатній *resp.* автаркійній незалежності такий розум є цілком вільним, отже – самовладним [46]. Це дозволяє нам надалі позначити чистий смисловий виток соціальності, або природно втіленої особистості, як **ВЛАДУ** [47].

В аспекті влади розум може розумітися як абсолютно, так і відносно. Взятий абсолютно, поза всю можливу фактичність своїх конкретних втілень, поза всі можливі порівняння, так, наче нічого іншого йому в принципі нема, він перебуває поза будь-які кордони, отже – визначення. Тож сама по собі влада як виток будь-якої соціальності взагалі є тут суцільною незбагненною таїною *панування* як такого [48].

Проте, взята не абсолютно, а відносно, влада обертається своїм розумним самовизначенням, що є для неї законним, бо єдина законна підстава для розуму – він сам. Відтак влада впізнається в **ЗАКОНІ**, що являє соціальність саме як визначену, отже, осмислену *resp.* розумно оформлену владу. Через закон владний розум прагне

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

опанувати природним алогізмом соціуму, або розумним чином оформити його. Отож, у законі влада саме визначає себе. Вона стає знаною, а тому *зрозумілою* для себе самої та для своїх громадян, інакше кажучи – упрозорується й тим упокорюється.

В результаті влада в аспекті закону виступає як обмежена, визначена й упокорена законом *виконавця* цього останнього. Зі свого боку, закон в аспекті влади виявляється *даним* нею законом. Так ми вперше стикаємося з тим, що далі постане як виконавча й законодавча влада, або інакше – 1) виконавчий і 2) законодавчий розум.

Проте цим розподілом справа аж ніяк не може закінчитися. Від початку в нас був єдиний розум, який наразі дивним чином подвоївся. Оскільки ж будь-яка річ в цьому світі є чимось у смисловому сенсі принципово одним, єдиним, власне – самою собою: стіл – столом, стілець – стільцем, держава – державою, а розум – розумом, – наш смисловий аналіз не можна вважати завершеним, допоки виконавчий (=влада) і законодавчий (= закон) розум не об'єднуються знову на принципово нових засадах.

Ось таким синтезом влади та закону і є **ПОРЯДОК** (лат. *ordo, inis*). Тут влада виступає як узаконена влада, а закон – як (все)владний закон. Без влади сам порядок (точніше, звичайно, впорядкування) був би *сваволею*, без закону – *насильством*. Тож як реальний синтез *панування* [49] й *покори* [50] він є мірою осмисленої соціальності взагалі. Надалі він втілюється, або, як кажуть філософи, субстанціалізується, в *устрої* (= ладі), який, у свою чергу, є справжнім підмурком суспільного *миру* як свого власного виразу *resp.* імені. Альтернативою ж порядку виявляється *безлад*.

Отже, влада, закон і порядок – це три діалектичні *resp.* смислові «кити» будь-якої розвиненої соціальності взагалі. Якщо ж поставити питання про те, чим вони обертаються у своїх виявах назовні, для інших, відповідь видається очевидною.

Влада у своєму зовнішньому вияві постає як *сила* (= врядування), закон – як *право*, а порядок – як *суд*. Тож врядування є передусім здійсненням влади щодо виконання закону, право визначає владні повноваження врядування, а суд оцінює владу й закон, силу й право з точки зору міри їхнього реального застосування. А відтак **ВРЯДУВАННЯ, ПРАВО** і **СУД** остаточно закріплюють розподіл влади, утворюючи державні власті, або інституції, ці добре знайомі нам *виконавчу, законодавчу* й *судову* владу, що знаходять своє реальне втілення в *державі*.

Повертаючись до вже згадуваної в попередньому розділі думки *Арістотеля* про потрібну мету держави щодо забезпечення співжиття її громадян, а також знову актуалізуючи риторичний вимір нашого дослідження, ми можемо тепер цілком свідомо сформулювати 1) головні завдання для кожної гілки влади, 2) відповідні їм інтенції (= комунікативні наміри) і 3) види державного мовлення, що створюють державу.

А: ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГІЛОК ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:

- 1) органи виконавчої влади: об'єднання людей для співжиття в державі;
- 2) органи законодавчої влади: безпека щодо насильства і сваволі в державі;
- 3) органи судової влади: справедливість у державі.

Б: ГОЛОВНІ ІНТЕНЦІЇ ДЛЯ ГІЛОК ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:

- 1) органи виконавчої влади: *інформувати* про виконання закону, тобто про вершення справ у державі з огляду на існуючі прецеденти, правила чи заборони,
- 2) органи законодавчої влади: *радити* у зв'язку з наміром вершити справи в державі з огляду на існуючі прецеденти, правила чи заборони;
- 3) органи судової влади: *оцінювати* результати вершення справ у державі.

В: ГОЛОВНІ ВИДИ МОВЛЕННЯ ДЛЯ ГІЛОК ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:

- 1) для органів виконавчої влади: показові – хвальні чи осудні – промови (стосовно вершення справ);
- 2) для органів законодавчої влади: дорадчі промови (стосовно намірів);
- 3) для органів судової влади: судові промови (стосовно оцінок).

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

В абсолютному вимірі, безвідносно, кожна гілка влади може звертатися до всіх видів промов. Проте у відносному сенсі, з огляду на ефективність взаємодії властей кожна з них користується насамперед притаманним їй видом мовлення, не змішуючи їх між собою. За умов демократії це робиться для запобігання перетворенню державного організму як такого, що є *закономірним* стосовно права на мовлення і розподілу мовлення за інституціями, на такий, що є *справедливим* «за звичаєм».

[Нерозрізненість державних промов за цілями й пафосом, отже, за часом мовлення призводить, принаймні, до трьох наслідків: 1) місце писаного закону обіймає неписаний прецедент, 2) державні рішення оцінюються з точки зору не стільки законності, скільки так чи інакше зрозумілої справедливості [51], а 3) сам закон як розумна необхідність перетворюється на ймовірну величину, що піддається постійним удосконаленням та змінам за відомим принципом «Закон – що дшило...»].

Синтезом усіх раніше згаданих видів державного мовлення виступає *конституція* – і з цієї точки зору цілком унікальною є позиція *президента* держави.

Президент постає як гарант а) дотримання конституції – основи легітимного розподілу видів державного мовлення між гілками влади та б) виконання рішень конституційного суду – ключового механізму мирного розв'язання конфліктів у галузі державотворення й поточного функціонування держави. Тож він є відповідальним «за все», а його влада носить принципово захисний і миротворчий характер, оскільки потрібна для забезпеченого й мирного виконання конституційних норм. Саме з цих позицій і має оцінюватися достатність / недостатність владних повноважень гаранта.

В країнах з патріархальною політичною культурою президенту відведено роль «батька нації». Його мовлення базується на родинному етосі [52], що формує три взаємопов'язані образи: 1) «партнер-чоловік/жінка» (з рівними), 2) «вихователь-батько» (з громадянами країни), 3) «гість-господар» (з країнами-сусідами). За таких умов основним видом словесності для нього є гомілетика (багаторазові промови), а в межах гомілетики – проповідь (повчання щодо «звичаїв»). Відтак перехід від гомілетики до ораторики здатен спровокувати конфлікт.

Що ж до країн із сучасною політичною культурою, де панує не вертикальна «культура послуху», а горизонтальна «культура участі», або соціальне партнерство (G. Almond, S. Verba), то в них спостерігається інша картина – з конфліктами на осі «розум ↔ мудрість».

Тут президент постає як світська людина, чий етос мовлення формується в умовах державного еристичного діалогу [53] з партнерами й суспільством на засадах 1) вихованості, 2) освіченості й 3) професіоналізму. Оскільки у своїй діяльності він об'єднує сфери знання й життя, а такий синтез знання й життя з античних часів називається софією, або мудрістю [54], йому потрібен не голий розум, а мудрість, в якій професіоналізм об'єднується з авторитетністю життєвого досвіду. За цих умов основним видом словесності для нього є ораторика (=однократні промови), а в межах ораторики – синтезовані в межах часу дії конституції та сполучені з адміністративними рішеннями показові, дорадчі й судові промови. Вони мудро проголошуються гарантом – особою, прямо відповідальною за дотримання конституції, на засадах цієї останньої та в інтересах забезпечення прав людини й основних свобод в державі.

Переходячи далі до інституційних конфліктів у галузі державного управління, зазначу.

З огляду на риторичне визначення конфлікту вони розгортаються за наявності суперечностей щодо етосу, логосу й пафосу у різних складових ораторики. Це виглядає як порушення системи заборон у відповідних різновидах словесності й призводить до 1) неефективного спілкування між органами / установами всередині кожної гілки влади, 2) збоїв у комунікації між окремими гілками влади, а також 3) очевидних

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

комунікативних невдач у стосунках між державою й суспільством, що, в свою чергу, викликає 4) відчуження держави від громадян через зовнішнє обмеження їхньої вільної участі в процесах державотворення та 5) перехід до поліцейської держави як апарату насильства над пригнобленою черню.

Тут передусім варто пам'ятати, що ораторика складається на підставі письмової мови, яка розвивається через оборот письмових текстів, передусім писемності як такої: листів, документів, творів. У зв'язку з цим розгортається конфлікт між владою й неписьменною частиною суспільства, яка не була долучена до системи шкільного навчання, отже, не володіє мистецтвом письма й читання. Цей конфлікт може бути знятий лише завдяки розвитку освіти.

З іншого боку, ораторика як однократні промови відповідає за поточну діяльність. Тому вона адресована освіченим людям, пов'язаним саме з поточною діяльністю як такою: торговцям, фінансистам, управлінцям (в тому числі політикам), юристам *etc.*, проте їй важко промовляти до вчених, письменників, журналістів, винахідників та інформаційних робітників [55], «які адресують свою діяльність з минулого в майбутнє» [56]. Так розподіл освічених за родом інтелектуальних занять в аспекті подолання відстані / часу провокує інший загальний конфлікт між інтелектуалами та владою. Він вирішується формуванням при владі громадських інститутів (наприклад, рад – у тому числі з питань освіти, науки й культури), представлених такими класами інтелектуалів, як – аналітики, експерти й консультанти [57].

Нарешті, відомі консерватизм і неоперативність ораторики, пов'язані з тим, що речники-управлінці працюють насамперед із документами, робить її вигідною для обивателя [58] як людини, орієнтованої на пафос управління, тобто насамперед на колективний розум і звичний досвід поколінь. Та тут на владу чатує можливий конфлікт між нею й самим обивателем на вісі «професіоналізм ↔ непрофесіоналізм», адже обиватель у загальній смисловій структурі тексту [59] «ловить» зв'язки між коментарем і фактом, а професіонал – власне факти. Зазначений конфлікт «знімається» через організоване державою навчання її громадян системи символічної інтерпретації владних текстів, а також через інформування обивателя не щодо професійних деталей вершення справ, а щодо їхньої відповідності діючим у державі прецедентам, нормам і заборонам [60].

Важливо також зазначити, що консерватизм ораторики, завдяки якому обиватель «встигає» оволодіти її смислами, провокує конфлікт між владою й обивателем ще й у площині «вільного доступу до авторства». Такий конфлікт розв'язується через створення прозорого механізму ротації влади в межах ефективної виборчої системи.

Крім того, постійно жевріє й конфлікт між владою й інтелектуалами, орієнтованими на пафос стилетворення, але не управління (освітяни, науковці) або ж на прогнозування майбутнього (сфера масової інформації: ЗМІ, реклама, PR). Вирішити його може наявність пафосу стилетворення у самої влади (реформатори).

Окремі класи конфліктів пов'язані з порушенням відомих ще від часів *Арістотелевої* «Риторики» заборон у конкретних різновидах самої ораторики.

Скажімо, в показових промовах (=мова виконавчої влади) це заборони 1) на відсутність згадки про поточні події, 2) на мовлення щодо конкретних осіб, а не справ, а також 3) на мовлення щодо планів на майбутнє. Їхнє невиконання призводить до конфліктів у сфері інформування щодо ефективності ведення справ у державі. Стосовно дорадчих промов (=мова законодавчої влади) йдеться про заборони 1) на відсутність прогнозу, 2) на прокльони / благословення та 3) на мовлення щодо конкретних осіб, а не рішень. Таким чином виникають конфлікти у сфері порад щодо творення й прийняття законів, в тому числі через порушення умов ведення нарад (сфера етосу) [61]. Нарешті, судові промови (=мова судової влади) теж мають потрібну систему заборон, а саме: 1) на мовлення не про конкретні події / осіб, 2) на прокльони /

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

благословення й 3) на плани щодо майбутнього. На цьому тлі, в свою чергу, виникають конфлікти у сфері оцінки щодо законності ведення справ у державі.

Так у найзагальніших рисах виглядають конфлікти в галузі державного управління з точки зору старої риторики. Тож риторична освіта влади є ключовою умовою ефективного врядування. Альтернативою їй слугує безладна гризня між гілками влади й насильний розрив влади з народом, отже – руйнація держави як вільного втілення народного духу.

ПРИМІТКИ

1. Перлокутивними актами, або перлокутивами (від англ. *perlocution* – «вплив»), в лінгвістичній прагматиці називаються мовленнєві акти в аспекті співвідношення з їхніми позамовними результатами. Так, мовленнєвий акт 'Я знайшов носовичка твоєї дружини у спальні твого друга' в аспекті перлокуції прогнозує «ситуацію *Отелло*» (= мавр вкорочує віку *Дездемони*).

2. Не «чужих» – там борня й війна!

3. Власне, «сторін» чи «сил». Зазначене «сусідство», або компліментарність, учасників визначається мовою як один із обов'язкових маркерів, що дозволяє назвати ту чи іншу напружену ситуацію саме конфліктом. Скажімо, не можна вважати конфліктом спроби звільненої особи поновитися на роботі, оскільки її: 1) вже *виключено* з трудового колективу з притаманною йому владною ієрархією / підпорядкуванням і системою трудових стосунків, а відтак (див. далі) 2) ці останні не мають для неї статусу *на я в н и х*, тож 3) для згаданої особи мова буде йти не про дослідження *причин, умов чи наслідків* наявного стану справ (це завдання суду, для якого ситуація й виглядатиме як виробничий конфлікт), а про досягання певної життєвої *мети* – зміни статусу (і це не конфлікт, а боротьба за так чи інакше зрозумілу справедливість).

4. Або, мовою середньовічних теологів, контингентних (= «не-необхідних»).

5. Проте не загальних знань і переконань!

6. Тобто охоплюють всю сферу (само)свідомості, а саме 1) розум, 2) волю й 3) почуття.

7. Ця ймовірність цілком прояснює згадану раніше суперечність і взагалі ту проблемність, що визначає природу конфлікту. Адже ніякі суперечності не загрожують людині, доки та в своєму осяганні дійсності стикається із самими лише незаперечними, тобто передусім *необхідними* її моментами. Суперечність виникає саме там і тоді, де й коли ми стикаємося з сумнівними фактами, що засвідчують *імовірний* вимір життя. Такий факт (у класичній риторичі його називають *quaestio, controversia, problema*, власне – «питання») зазвичай потребує обговорення. І це обговорення ведеться з огляду на реальну дистанцію між тим, що має бути (=сфера смислу й узагалі знання), й тим, що маєтсья насправді (сфера факту, життя).

8. В аспекті мовного знання боротьба народу Ічкерії за свою незалежність була справжньою війною, тоді як боротьба уряду Росії з так званим «чеченським сепаратизмом» з *приводу* відновлення автономного статусу Чечні у складі Російської Федерації цілком слушно кваліфікувалася ним як участь у збройному конфлікті.

9. Нагадаю: це прерогатива не конфлікту, а боротьби, змагання, війни.

10. Пор.: 'швидкоплинний конфлікт ↔ невідбутний конфлікт'.

11. В тому числі майнову (пор.: 'земельний конфлікт').

12. Пор.: 'життєвий конфлікт'.

13. Тема вогню, яка здавна маркує в мові чуттєву сферу і ще з античних часів пов'язана з цариною розуму (й ширше – свідомості взагалі), тут, як бачимо, є вельми важливою.

14. Не перемогах – це інструментальний апарат «боротьби за»!

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

15. Пор.: ¹(взаємо)дія, спілкування, комунікація; ² неузгодженість, невідповідність, дисгармонія; ³проблема, розбіжність, суперечність; ⁴ непорозуміння, незгода, незлагода; ⁵ суперечка, спір, протест, конфронтація, (між)усобиця, гризня, свар(к)а, колотнеча, ворожнеча, чвара, розлад, розбрат, звада; ⁶зіткнення, колізія, сутичка, суперництво, конкуренція, змагання, єдиноборство, боротьба, двобій; ⁷ бій, бійка, битва, брань, війна *etc.*

16. Звичайно, у попередній примітці наведено далеко не повний склад іменникових лексико-семантичних груп, які так чи інакше структурують семантичне поле «конфлікт» (без розподілу на ядро та периферію). Пор. у зв'язку з цим вихідні для оформлення лексико-семантичного поля «конфлікт» у сучасних європейських мовах латинські словоформи *flīctus, ūs m [flīgo]*: удар, поштовх, зіткнення; *flīgo, -, -, ere*: ударяти, зштовхувати; *cōnflīctātio, ōnis f [conflicto]*: 1) зіткнення, удар; 2) штовханина, тиснява; 3) сутичка; 4) спір, сварка; 5) випробування, мучення (*Eccl.*); *cōnflīctātrīx, īcis f*: 1) мучителька, гонителька; *cōnflīctio, ōnis f [confligo]*: 1) зіткнення; 2) суперечка, боротьба (в тому числі зіткнення підстав і доказів); *cōnflīcto, āvī, ātum, āre [intens. до confligo]*: 1) стикатися, боротися; 2) розоряти, занепащати, завдавати жалю; мучити; *cōnflīctor, ātus, sum, ārī*: 1) *depon.* боротися; 2) *pass.* терпіти страждання, потерпати; вскочити в халепу, бідувати; *cōnflīctus, ūs m [confligo]*: 1) зіткнення, удар; 2) боротьба, бій; *cōnflīgo, flīxi, flīctum, ere*: 1) стикатися; 2) боротися, битися; 3) перебувати в суперечності; 4) зштовхувати, зводити, з'єднувати; 5) порівнювати, відрізняти (наведено за матеріалами в: *Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь. Изд. 2-е, переработ. и доп. – М.: «Русский язык», 1976. – 1096 с.).

17. Внутрішній зв'язок конфліктів з аномалією як відступом від норми (в даному випадку – «збоєм» у людських і міждержавних стосунках) пояснює оберненість перших передусім до причин. Адже, як свого часу зазначала *Н.Д. Арутюнова*, поняття причини й причинних відносин, що є фундаментальним для розвитку систем знань, «сформувалося під тиском аномальних фактів». І далі – вельми слушно: «Людина шукає причини хвороб і не замислюється над тим, чому вона здорова». Показовим при цьому є сама давньогрецька словоформа $\alpha \Rightarrow \tau \Leftrightarrow \alpha$, що, окрім значення «причина», означала ще й провину, звинувачення, а також відповідальність за шкоду чи зло (див. докладніше в: *Арутюнова Н.Д.* Аномалия и язык (К проблеме языковой картины мира) // Вопросы языкознания. — М.: Наука, 1987. — № 3. — С. 4).

18. Пор. у: *Лексическая основа русского языка. Комплексный учебный словарь / Под ред. В.В. Морковкина.* – М.: Рус. яз., 1984. – 1168 с.: див. також у: *Лексические минимумы современного русского языка / Под ред. В.В. Морковкина.* – М.: Рус. яз., 1985. – 608 с. На жаль, я не можу відіслати читача до відповідних сучасних україномовних лексикографічних продуктів з огляду, між іншим, й на відомі проблеми з укладанням реєстру слів сучасної української мови.

19. Щодо ефективного мовлення – див. у: *Рождественский Ю.В.* Теория риторики. – М.: Добросвет, 1997. – С. 115; див. також у: *Сватко Ю.І.* Ефективна комунікація як культурний проект (мистецтво традиції, комунікативна вправність, мирне розв'язання проблем, оцінка) // Конфліктологічна експертиза: теорія й методика. Вип. 4: Актуальні проблеми конфліктологічної експертизи. – К., 2005. – С. 81-82.

20. Див. докладніше хоча б у: *Рождественский Ю.В.* Теория риторики. – М.: Добросвет, 1999. – С. 305-306.

21. Див. з цього приводу піонерське дослідження *Н.В. Колибіної* в: *Колибина Н.В.* Глаголы результативного мыслительного поиска в современном русском языке (семантико-функциональный анализ): Дис. ... канд. филол. наук. – К., 1995. – С. 22. (рук.).

22. Див. у: *Рождественский Ю.В.* Теория риторики. – Там само.

23. Там само. – С. 306, 308.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

24. В епоху плюралізму думок і масового управління пропаганда, як і класична реклама взагалі, перетворюється на зв'язки з громадськістю (PR).

25. І тоді ми можемо побачити проповідників, освітян, науковців, стурбованих новими віяннями владні інституції – всіх цих традиційних «невдоволених», «борців за нове» й «реформаторів» у ролі «ідеологічних бійців» нового державного порядку.

26. Див. докладніше в: *Сватко Ю.І.* Початок риторичної справи в Європі і визначення риторики // Наукові записки НаУКМА. Т. 18: Спеціальний випуск. У двох частинах. Ч. 1. – К.: KM Academia, 2000. – С. 55-58.

27. Де, з одного боку, вельми відчутним є вплив пафосу управління, а з іншого – діє пафос стилетворення, коли «закони критикуються судовою владою», «у нарадах формуються нові сторони розуміння дійсності», і це розуміння «поширюється показовим мовленням» (див. у: *Рождественский Ю.В.* – Там само. – С. 309).

28. Див. у: *Сенур Э.* Коммуникация // *Сенур Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, Универс, 1993. – С. 210.

29. Там само.

30. З приводу цього терміну в автора – див. хоча б: *Сватко Ю.І.* Європейський Світ Людини: його максими і конфлікти // Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. – К., 2006. – Вип. 5.: Актуальні проблеми конфліктологічної експертизи. – С. 74-81.

31. Див. у: *Аристотель.* Политика // *Аристотель.* Сочинения: В 4-х т. Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 376 [1252а, 5]. Отже, за інтерпретацією стагірського мудреця, 1) у суспільстві існує безліч видів і форм спілкування; 2) будь-яке спілкування є певною діяльністю зі своїми агентами, сферами й результатами; 3) будь-яка діяльність є цілеспрямованим процесом, тобто передбачає певний результат; 4) таким результатом *resp.* кінцевою метою є передбачуване *благо* як у принципі можливе найповніше розкриття будь-якої речі в її життєвих проявах, або ж її «повернення» до себе, якою вона не лише може, але й має бути; 5) синтезом усіх спілкувань, де з'ясовується кінцева мета світу, є держава. Очевидно, що така інтерпретація спілкування відкриває шлях до розуміння ключової ролі, яку вже за часів Рима відігравала класична риторика – як у системі шкільної освіти, так й у сфері унормованої соціальної поведінки.

32. Див. докладніше в: *Аристотель.* Риторика // Античные риторика. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – С. 15-164.

33. Через 1) порушення системи комунікації (далі – цілком за *В.І. Леніним*: «пошта, телеграф, телефон!», 2) зростання комунікативних шумів, 3) повну або часткову втрату єдиної мови спілкування (що особливо актуально для ситуацій історичного державотворення) *etc.*

34. Тож влада, що не дбає про досягання цих цілей, не лише грає проти себе, але й прямо торпедує процес державотворення.

35. Див. у: *Платон.* Политик // *Платон.* Собрание сочинений в 4 т. Т. 4. – М.: Мысль, 1994. – С. 46 [292d].

36. Див. у: *Рождественский Ю.В.* – Там само. – С. 96-97.

37. **ПРЕЦЕДЕНТИ, ПРАВИЛА й ЗАБОРОНИ** як факти культури вкупі складають *традицію* будь-якої організації як культурного проекту. Вони є, відповідно, зразками успішної комунікації з приводу ведення справ, зразками норм комунікації з приводу ведення справ і зразками обмежень на дії, що призводять до комунікативних невдач (див. про це в: *Сватко Ю.І.* Ефективна комунікація як культурний проект... – Вказ. тв.).

38. Визначення інтелектуальних типів *аналітиків, експертів і консультантів* на власне смислових засадах було здійснено автором у: *Сватко Ю.І.* Типи інтелектуалів і культурно-історичні моделі інтелектуального життя (одна з можливих версій європейського досвіду осягання історії) // Українські інтелектуали: погляд із

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

сьогодення. – К.: Видавництво «Дельта», 2006. – С. 59; див. ще: *він же*. Європейський Світ Людини... – Цит. тв. – С. 74-75, 79.

39. Див. про це докладніше в: *Ильин И.А.* Учение Гегеля как учение о конкретности Бога и человека. В 2-х т. – СПб.: Наука, 1994. – С. 408.

40. Див. про це у: *там само*. – С. 421.

41. Див. про це у: *там само*. – С. 409. Звісно, фактично, у своїх конкретних виявах цей дух і його моральність бувають вельми різними з точки зору цієї їхньої «зрілості».

42. *Гегель*. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Феноменология духа. – М.: Мысль, 1977. – С. 351-352.

43. Див. про це у: *Ильин И.А.* Учение Гегеля... – Вказ. тв. – С. 423.

44. *Лосев А.Ф.* История эстетических учений // *Лосев А.Ф.* Форма. – Стиль. – Выражение. – М.: Мысль, 1995. – С. 380.

45. Тобто народом є найперше розумні автохтони – його слава й гордість. Відсутність власної аристократії – хай навіть в її американському, «зниженому» варіанті «бостонського чаювання» – вельми відчутна в процесах державотворення в Україні.

46. Бо смисл – як смисл! – не є фактом і не залежить від будь-яких фактів.

47. У сучасних демократіях, у своєму конкретному фактичному втіленні вона набула вигляду влади за походженням, що обмежує долучення до неї правом громадянства.

48. Вона сліпа як саме буття, яке поза своїми сутнісними й свідомісними «що?» і «хто» теж не знає, чиє воно буття, й ким воно є насправді.

49. Інакше – влади як надзнаттєвого моменту соціальності, її справжнього витоку.

50. Інакше – закону як власне знаттєвого моменту соціальності.

51. Іноді – революційної, якщо пафос стилетворення бере гору над пафосом порядку.

52. Щодо родинного етосу – див. у: *Рождественский Ю.В.* – Вказ. тв. – С. 151-156.

53. Власне – суперечки «на перемогу!».

54. Тобто саме життєво втіленим знанням і знаттєво визначеним життям.

55. Вони представляють інститути пошти, канцелярії, архіву, бібліотеки, школи.

56. *Рождественский Ю.В.* – Вказ. тв. – С. 362.

57. Якщо їх намагається підмінити сама влада, ораторика (однократні промови) перетворюється на гомілетуку (багаторазові промови), де замість поточних інформування щодо вершення справ за законом (виконавча влада), творення й прийняття законів (законодавча влада) та оцінки за законом (судова влада) маємо освіту щодо законів у проповідях, навчальних промовах і пропаганді.

58. Див. про це в: *Рождественский Ю.В.* – Вказ. тв. – С. 369.

59. А саме: 1)повідомлення про факт, 2)сам факт, 3) коментар до нього й 4) постійно повторювана (відтворювана) зв'язка між фактом і коментарем в аспектах а)«своє» – як позитивне (пор.: український досвід); б)«чуже» – як негативне (пор.: російський досвід); в) «спільне» – як нейтральне (пор.: європейський досвід).

60. Обиватель, звичайно, не в змозі досягнути професійні подробиці, скажімо, переговорів у галузі енергетичної безпеки держави, проте він повинен знати, що такі переговори проведено за прийнятими в державі нормами й у відповідності з національними інтересами.

61. Стосовно умов – див. інтерпретовану автором «аксіоматику *Арістотеля*» щодо ведення нарад у: *Сватко Ю.І.* Ефективна комунікація як культурний проект... – Вказ. тв. – С. 86.